

HRONOLOŠKA PODELA JAPODSKIH URNI

Među različitim spomenicima materijalne kulture Ilira na kojima se više ili manje ogleda uticaj helenske arhajske umetnosti najzanimljivija je, možda, pojava takozvanih japodskih urni u okolini Bihaća.

O japodskim urnama je dosta pisano, ali su najvažniji radovi D. Sergejevskog¹, u kojima je, naročito u drugom, materijal iscrpno obrađen. Pa ipak se, a da se ne poriče ono što je ranije rečeno, mogu izvući neki dalji zaključci, kako na osnovu već ranije poznatog materijala tako i na osnovu nekih otkrića učinjenih u poslednoj deceniji.

Japodske urne su kameni kvadratni spomenici naročite forme i odlikuju se time što imaju dve izbačene konsole na prednjoj strani. Međutim, pored samog oblika koji je neobičan i originalan, njih karakteriše još jedna specifičnost za ove krajeve: urezani crteži u kamenu.

Ovi crteži predstavljaju figure ljudi i životinja i podsećaju, kako je već više puta rečeno, na arhajsku umetnost kako po stavu i obliku figura tako i po sadržaju predstava.

Glavni cilj ovoga rada je upravo da pokaže da obrada tih figura na svim urnama nije jednaka na osnovu čega se možda mogu dokazati izvesne hronološke razlike.

Svakako da sama obrada figura ne mora da govori mnogo i da jedna ocena na osnovu desetak spomenika, u suštini tipološka, može da odvede na stranputicu, jer donosi samo formalnu ocenu jedne vrste elemenata određenog problema. Međutim, kada se problem bolje upozna, vidi se da ovde nije reč samo o tipologiji nego o celom nizu promena koji se odnose na spomenike i koji prevazilaze običnu tipološku ocenu, jer ne govore samo o razvoju formi nego i o izmeni sadržine.

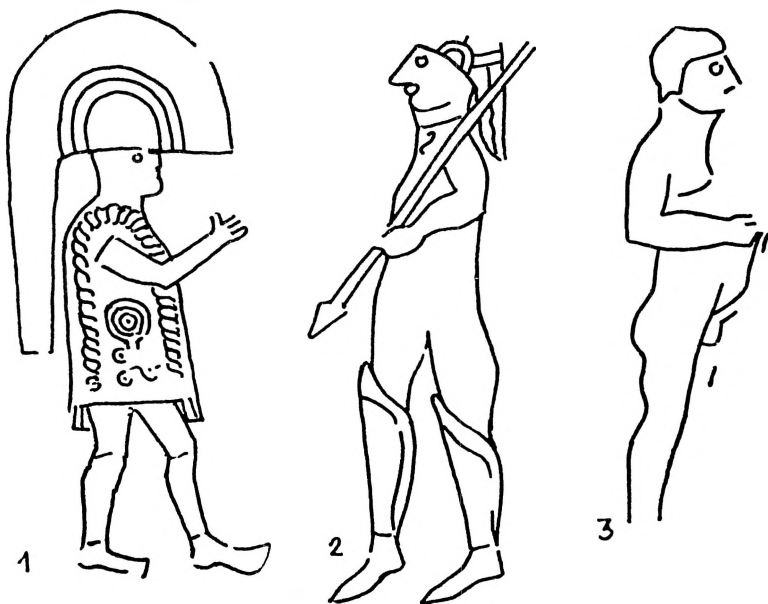
Na devet od dvadesetak sačuvanih fragmenata ovih spomenika nalaze se urezane figuralne predstave i mada su oni svi već publikovani potrebno je još jednom pomenuti svaki od njih posebno.

Broj 1 kod Sergejevskog nađen je u Jezerinama². To je fragment prednjeg levog gornjeg ugla urne na kome je predstavljen vojnik sa šlemom okrenut u desno.

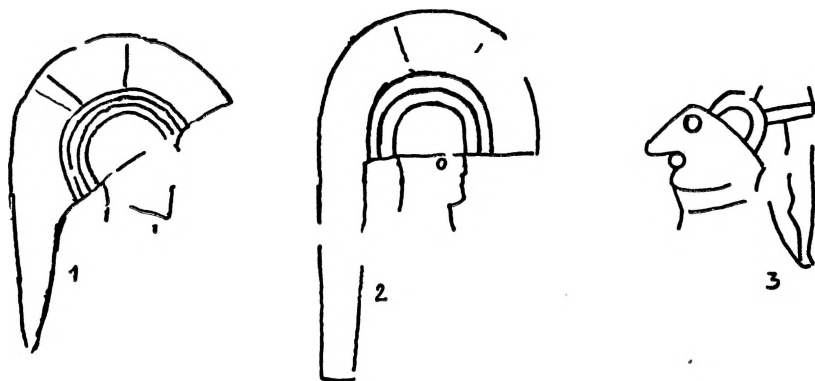
¹ Sergejevski, Praeh. Zeit. 1936, 213 i d.; Isti, *Japodske urne*, GZM 1949—50, 45 i d.

² Mirković—Kovačević, WMBH 1895, 189; Radimski, WMBH 1895, 182; Hoernes, WMBH 1895, 516; Sergejevski, op. cit. 47. T. I, 1.

Broj 2, nađen u Ripaču³, je fragment desne bočne strane urne na kojoj se vide samo noge čoveka.

Tipovi ratnika: 1 — urna 3; 2 — urna 4; 3 — urna 9

Slemovi: 1 — urna 1; 2 — urna 3; 3 — urna 4

Broj 3, nađen u Ribiću⁴, jeste cela prednja strana urne na kojoj, oko jednog suda, stoje simetrično dva vojnika.

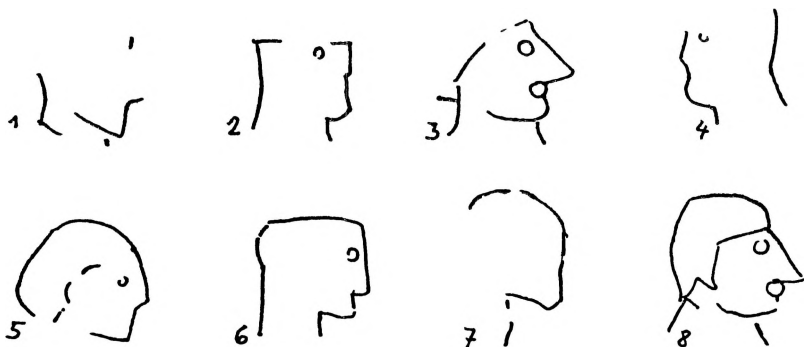
Broj 4, takođe iz Ribića⁵, je cela urna sa urezanim predstavama: na prednjoj strani sedeća figura kojoj nedostaje glava i jedan vojnik

³ Hoernes, WMBH 1897, 337; Sergejevski, op. cit. 48. T. II.

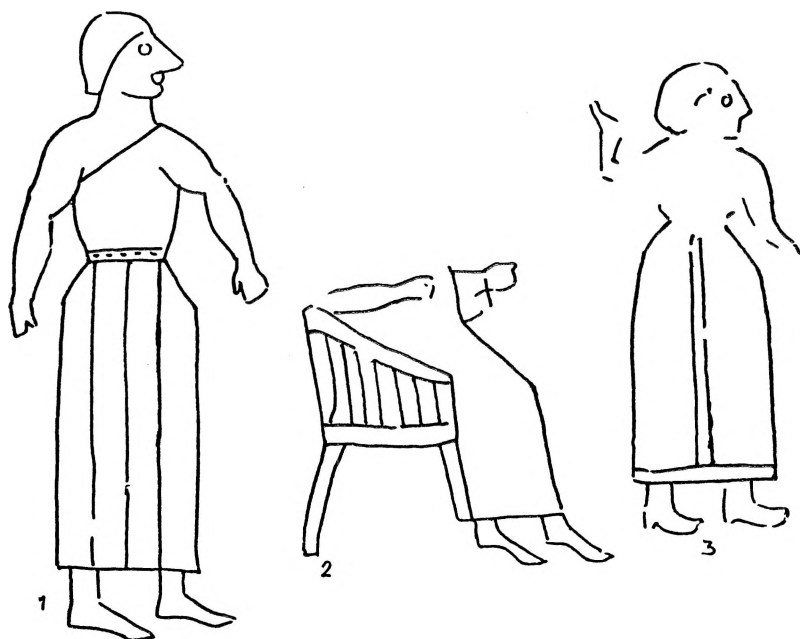
⁴ Sergejevski, op. cit. 50. T. I, 2.

⁵ Ibidem 51. T. III—VI.

kako stoji ispred nje, na levoj unutrašnjoj strani žena koja vodi dete, na desnoj unutrašnjoj strani vepar. Leva spoljna bočna strana sadrži pet žena koje se drže za ruke, desna dva konjanika i jednog konja bez konjanika. Najzad, na zadnjoj strani urne, nalaze se dva govečeta, simetrično postavljena sa glavama en face i pticama na leđima.

Profili: 1 — urna 1; 2 — urna 3; 3 — urna 4; 4 — urna 5; 5 — urna 6 i 7 — urna 7; 8 — urna 9.

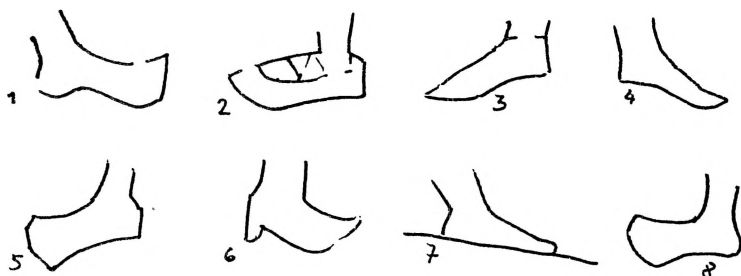

Pretstave žena: 1, 2 — urna 4; 3 — urna 6

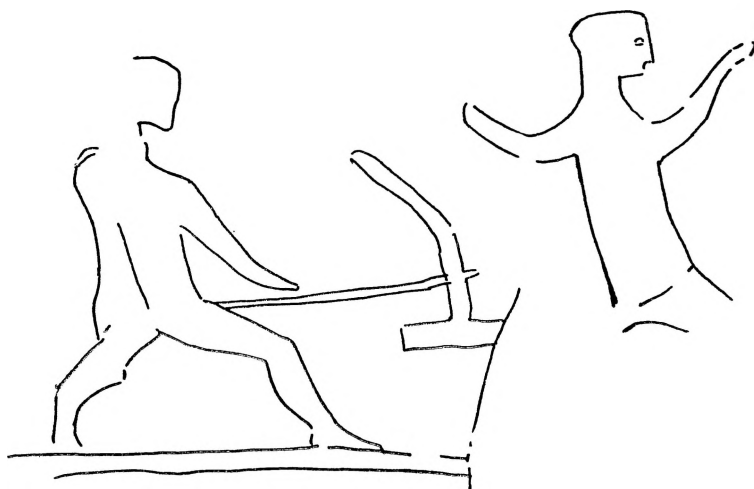
Broj 5, iz Ribića⁶, je fragmentovana bočna strana na kojoj se nalazi konjanik sa šlemom i kopljem.

⁶ Ibid. 55. T. VII, 1.

Broj 6, opet iz Ribića⁷, jeste cela urna kojoj je samo prednja strana ukrašena dvema ženama oko jednog suda.

Stopala: 1 urna 3; 2 urna 2; 3 urna 4; 4 urna 9;
5 urna 5; 6 urna 6; 7 urna 7; 8 urna 8.

Ljudske figure sa urne broj 7: leva i desna bočna strana

Broj 7 je nađen u Jezerinama⁸. To je opet čitava urna na čijoj je prednjoj strani latinski natpis a na bočnim crteži, na levoj čovek kako teše drvo, na desnoj gornji delovi dve ljudske figure oko jednog suda.

Broj 8, nepoznate provenijencije⁹, je fragment desnog donjeg ugla urne na kome se primećuju ostaci donjeg dela suda i nogu, slični predstavi na broju 3. Na bočnoj tragovi nogu neke životinje.

Broj 9 je nađen u Založju¹⁰. To je dugačka kamena ploča na kojoj je predstavljeno pet konjanika kako jašu na desno. Na levoj strani ploče vide se ostaci pantera u stojećem položaju, na desnoj koja je

⁷ Ibid. 56: Isti, GZM 1939, 10. T. VII.

⁸ Ibid. 57. T. VII, 2 i VIII.

⁹ Ibid. 59. T. IX.

¹⁰ Čremošnik I., *Reljef ilirskih konjanika iz Založja*, GZM 1959. T. I, 103—9.

podeljena jednom horizontalnom linijom, gore zadnji deo neke životinje, dole muška figura okrenuta na desno.

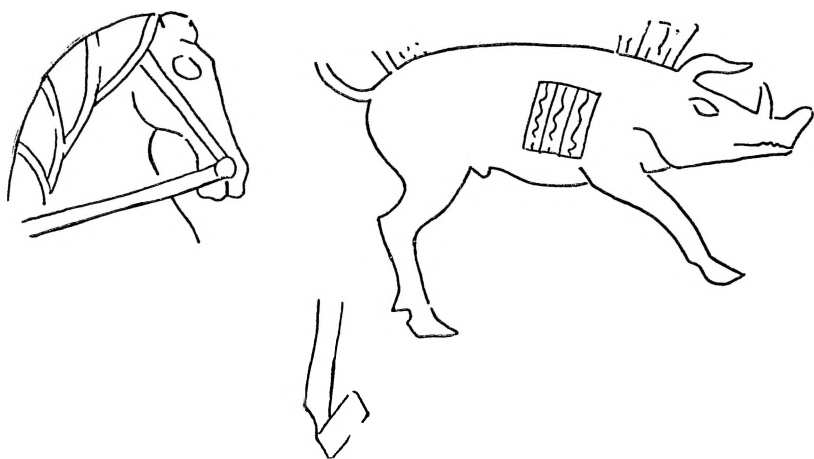

Arhajski motivi na japodskim urnama
1 — fragmenat urne 2; 2, 3 — urna 9

Konjanici: levo urna 9, desno urna 5

Kada se figuralne predstave na ovim spomenicima detaljno analiziraju, uočavaju se razlike u načinu predstavljanja figura. Čitav niz sitnijih i krupnijih razlika ukazuje na ovu činjenicu.

Predstave životinja: sa urne 4 — konjska glava i vepar; sa urne 8 — konjsko kopito(?)

FIGURE LJUDI

Ljudske figure su predstavljene na svim urnama. Sve glave su izvedene takođe u profilu, tela takođe, sa izuzetkom ženskih figura na brojevima 4 i 6. Svuda je primenjena tehnika urezivanja odakle se javlja težnja za uproščavanjem kao odlika još nerazvijene umetnosti što bi bila posledica neveštine majstora.

Pa ipak ova težnja za stilizacijom nije izvedena svuda dovoljno doslovno. Tela nisu svuda predstavljena naga i to otežava upoređenje. Razlika u svakom slučaju ima. Konjanik sa broja 5 se dosta razlikuje od nagih muških figura sa brojeva 4 i 9. Dok se kod njega može doslovno da primeti shvatanje stilizacije, kod ostalih navedenih primera majstor teži za podražavanjem nagih uzora mnogo očiglednije i u izvesnom smislu dosta uspešno.

Ova razlika još više pada u oči pri analizi pojedinih delova tela.

Profil.

Sva lica su predstavljena iz profila što znatno olakšava upoređenje. Na broju 1 profil je oštećen, ali se čini da je sastavljen iz pravih linija gde je samo posebno naglašen nos dok se usta i oči ne vide. Na broju 3 profil je predstavljen pravom linijom na kojoj se primećuju nos i usta a oko je predstavljeno malim krugom. Na broju 4 glave muškaraca i žena su identične. Nos je snažno izražen, linija zaokružena, a oči i usta su predstavljena kružićima. Na broju 5 profil je gotovo istovetan s profilima na broju 3, iako je okrenut na drugu stranu. Na broju 6 nos je izbačen, ali se usta gube. Na broju 7 profili su predstavljeni pravim linijama. Na broju 9 profil je sličan broju 4.

Iz ovoga može da se izvede zaključak da su profili na brojevima 4 i 9 različiti od brojeva 3 i 5. 1 i 6 bi predstavljali prelaz između ova dva oblika.

Ruke i noge.

Na broju 1 ruka je dosta stilizovana, iako je lakat naglašen. Rame-njača je znatno manja od podlaktice, muskulatura nije naznačena, šaka je predstavljena u obliku kvadrata. Na broju 3 ruka je predstavljena realističnije, proporcije su bliže prirodi, a na šaci su urezani prsti. Na broju 4 ruke su takođe neproporcionalne, ali zato punije, zaobljenije a muskulatura je 'iako malo nevešto' prikazana. Šake su takođe okrugle a palac jasno izdvojen. Na broju 5 ruke su slične broju 3. Na broju 6 su nejasne, ali se približuju tipu sa broja 3. Na broju 7 predstavljene su dosta shematski, bez lakta, bez šake i završavaju se ostrim uglom. Broj 9 se približava broju 4. Noge, onde gde se jasno vide, dosta su realistički izrađene, ali ipak bolje na brojevima 4 i 9 nego na broju 3. Jedna značajna razlika pada u oči pri upoređenju stopala. Brojevi 2, 3, 5, 6 i 8 imaju stopala više četvorougona tako da indiciraju neku obuću. Na brojevima 4 i 9 stopala se završavaju u obliku oštrog ugla. Na broju 7 stopalo je završeno kao i šake.

Ova analiza opet pokazuje izvesne razlike između 4 i 9 s jedne i ostalih urni sa druge strane.

Odelo i oružje.

Odelo nije prikazano na svim figurama, i to otežava upoređenja. Na broju 1 nije jasno šta figura nosi, na broju 2 ima mrežaste čakšire, na 3 jedinstveno odelo, dopire do nešto iznad kolena, s resama, ukrašeno prepletom. Na broju 4 javljaju se samo neki elementi odela kao fibula(?) na vojniku, na broju 9 odelo je gotovo neprimetno naznačeno. Jedina sličnost postoji između ženske odeće sa brojeva 4 i 6, gde je desno rame otkriveno, a vertikalne linije ispod pojasa predstavljaju nabore.

Neke zaključke je teško izvesti. Pada u oči jedinstvenost odela na 3 koje se ne ponavlja na drugim mestima.

Oružje, naprotiv, pomaže nameru da se nađu neke razlike u predstavljanju.

Šlem. Šlemovi su predstavljeni na brojevima 1, 3, 4 i 5. Na urni 4 predstavljen je samo jedan šlem i to malo oštećen. Lopta šlema je minijturna, ali je perjanica predstavljena u stvarnim proporcijama, tako da cela veličina odgovara prirodi. Šlemovi sa brojeva 3 i 5 su veći od prirodne veličine i ako lopta leži normalno na glavi, greben je fantastičan, a perjanica ogromna i pada ispod pojasa. Razlika nije međutim samo u veličini nego i u obliku šlema i načinu izvođenja. Šlem sa broja 1 je nešto manji od 3, ali je ipak bliži ovoj grupi nego šlemu sa broja 4.

Knemide. Upadljiva je razlika između knemida na broju 4 i broju 3. Na 4 su predstavljene realistično, čak nešto veće od prirodne

veliĉine, ovom predmetu je davan poseban znaĉaj. Na broju 3, na vojniku levo, ako je uopšte reĉ o knemidama, naznaĉene su crticama.

Štit. Štit je predstavljen samo na brojevima 3 i 8 što ne dopušta neka poređenja, ali u isto vreme ističe razliku baš time što se ne pojavljuje na ostalim urnama.

FIGURE ŽIVOTINJA

Konji.

Konji su predstavljeni na urnama 4, 5 i 9. Na brojevima 4 i 9, pored nekih manjih razlika oni su isti. Svih osam konja je okrenuto u desno. Glave su predstavljene realistiĉki, naroĉito snažno na broju 4. Uzda, ular i ĉem su na svom mestu, pokret glave unazad se oseća. Griva je predstavljena na oba mesta u obliku vertikalnih savijenih pramenova koji se završavaju šiljato. Tela su nešto kraća od prirode, možda zbog nedostatka prostora, naroĉito na broju 9. Bilav i paldun su jasno predstavljeni. Noge i kopita se trude da imitiraju prirodu koliko mogu to da učine. Obe leve noge su izbaĉene napred, što ne odgovara prirodnom hodu konja. Leva prednja noga je malo neprirodno postavljena. Rep je tanak i dugaĉak. Broj 5 nam pruža drugaĉiju sliku. Okrenut je u levo, telo je dugaĉko, a glava stilizovana i gubi vezu s realnošću. Uši su potencirane, ular i uzda su van uobiĉajenog mesta, ĉem je predstavljen koncentriĉnim krugovima. Prednje noge su karikirane, dok su zadnje relativno dobro predstavljene. Rep je tanak i dugaĉak. Kopita se ne vide, ali nam za upoređenje može da posluži noga sa broja 8. I ovde je vrlo verovatno reĉ o konju. Kopito je potpuno razliĉito od kopita sa brojeva 4 i 9.

Ostale životinje. Na urni 4 su predstavljene i druge životinje, pre svega dva simetriĉna bika ĉija su tela duža od konjskih, ali u koncepciji identična. Glave ovih bikova su en face, pa ipak se ne može negirati, i pored neveštine izvođenja, težnja ka realizmu. Vepar na istoj urni i pored ukrasa na telu i izostavljanja levih nogu, odaje nevešt naturalizam koji ima sliĉnosti sa predstavama konja.

POSUDE

Posude se javlja na brojevima 1, 3, 4, 6, 7 i 8. Prema oblicima posuda mogu da se odvoje dve grupe. Jednu bi saĉinjavalo posude sa broja 4, drugu posude sa ostalih primera gde se forme ponavljaju ali se ne pojavljuju na broju 4.

Na brojevima 1, 3 i 7 javlja se riton, na 3, 6, 7 i 8 veliki sud koji je nazvan krater. Na urni 4 javlja se naprotiv kantaros nepravilnog oblika i jedan drugi sud koji bi možda odgovarao cisti.

ORNAMENAT

Ornamenat se javlja na svim urnama.

Na prva tri primera to je preplet, na broju 2 i reljefno izvedena zmija. Na broju 4 nalaze se preplet i virbl rozeta, na 6 preplet opet

dominira, na 7 rozeta i zmiје, na 8 nešto izmenjen motiv talasa, na 9 nevešto imitiran motiv krugova i tangenti.

Teško je u jednoj takvoj masi elemenata izdvojiti posebne grupe ali se može pretpostaviti jedan trenutak u razvoju kada je preplet potpuno preovladao i bio isključivo upotrebljavan. U tu još nedovoljno definisanu grupu mogli bi da se stave brojevi 3 i 6, zatim 1 i 2.

SADRŽAJ PREDSTAVA

Pre krajnjih zaključaka ove analize samih formi figura potrebno je reći nešto i o sadržaju predstava. Kratak pregled sadržine predstava upućuje takođe na mogućnost deljenja urni u dve grupe. Jednu bi sačinjavale scene gde se između dve afrotirane figure nalazi sud. Upravo drugih scena na ovim primerima i nema što još više ukazuje na mogućnost izdvajanja te grupe. To su brojevi 1, 3, 6, 7 i 8. Ova scena interpretovana kao libatio može da se smatra kao glavna tema ove grupe.

Na ostalim urnama (2, 4 i 9) scene su drugačije i raznovrsnije. Na broju 4 centralna scena je figura koja sedi i vojnik pred njom, zatim redovi žena i konjanika i predstave životinja gde se simetrija oseća ali na jedan malo drukčiji i finiji način. Brojevi 2 i 9 sadrže neke fragmentovane scene i teško je naravno tvrditi da nije postajala scena libacije na delovima koji nedostaju, mada se na osnovu sačuvanih fragmenta ne može izvesti taj zaključak.

Ova razlika u sadržaju je zanimljiva i jasno izražena i pomaže nameru da se urne podele na grupe i hronološki razlikuju.

Na osnovu ove analize sadržaja i formi mogu da se izvedu sledeći zaključci:

Prvu i najstariju verovatno, grupu sačinjavali bi brojevi 4, 9 i sa nešto rezerve 2.

Drugu grupu bi činile urne 1, 3, 5, 6 i 8.

Nešto docnije od ove grupe bila bi urna broj 7.

KARAKTERISTIKE PRVE GRUPE

Prvu grupu sačinjavaju urna 4, ploča 9 i odlomak urne 2.

Pretpostavka da je ova grupa najstarija počiva na zaključcima da je ona najbliža uzorima iz Helade koji su direktno ili indirektno morali da utiču na pojavu ovih spomenika¹¹.

Ti uticaju se manifestuju u formi figura i u sadržaju predstava. Po formi, pre svega, ova grupa se odlikuje realnošću koja je na onoj visini do koje su Japodi u tom trenutku bili u stanju da stignu. Nage figure nisu ovde rezultat jednog opšteg shvatanja primitivnijih umetnosti koje teži da uprosti liniju nego upravo imitiranje nagih figura iz helenske umetnosti. To se najbolje vidi na figurama vojnika i deteta sa broja 4 i konjanika i vojnika sa broja 9 gde su muskulatura i torzo

¹¹ Sergejevski je (op. cit. 67 i dalje) već podvukao u više mahova ovu vezu sa helenskom arhajskom umetnošću, ali se upravo većina ovih analogija odnosi na prvu grupu.

morali da imaju direktne uzore. Snaga i život izbijaju iz ovih figura i pored sve neveštine majstora. Sličan zaključak može da se izvuče i iz predstavljanja konja, naročito sa broja 4, koji imaju neku monumentalnost i snagu helenske umetnosti.

Karakteristike ove grupe bile bi: snažno izražen profil koji približava ovu grupu umetnosti situla, ali samim tim i pravim izvorima¹² relativno jasna predstava muskulature, stopala pod ostrim uglom koja indiciraju bosonoge uzore iz helenske umetnosti, šlem u proporcionalnim razmerama¹³, realistične i nešto naglašene knemide¹⁴, odelo koje može da imitira helensko¹⁵. Životinje su takođe realistički shvaćene, što se može objasniti samo činjenicom da su postojali direktni uzori sa strane koji su bili kopirani. Konji su naročito bliski konjima iz arhajskog perioda, po grivi koja je bliska radovima u metalu¹⁶, po hodu, koji sa dve leve izbačene noge imitira hod arhajskih konja¹⁷, po shvatanju obrade uopšte. Posude ove grupe bilo bi kantaros nešto izmenjen i onaj sud koji bi najviše odgovarao cisti. Ovu grupu, zatim, karakteriše obilje ornamenata koji se ne ograničavaju samo na preplet koji će biti popularan tek docnije. Ovde se sreće virbl rozeta i krugovi i tangente koji su bili popularni u Heladi¹⁸. Ovo obilje različitih ornamenata u prvo vreme objašnjava se time da je iz razvijene umetnosti uzimano sve što je ona nudila, a tek docnije odabrano ono što je najbolje odgovaralo domaćem ukusu.

Već je rečeno da se prva grupa razlikuje od druge i raznovršnošću sadržaja, koji je u drugoj grupi sveden na jednu temu.

Glavna predstava na broju 4 je najbliža helenskim uzorima. Istina je da se slične scene javljaju na više mesta u umetnosti naročito Severne Italije, ali je uzor svakako bio u Heladi¹⁹. Ostale scene koje u suštini dopunjuju ovu takođe su tipične za helensku arhajsku umetnost. Možda su Iliri primili ove običaje, ali je verovatnije da su ih kopirali sa ostalim uzorima.

¹² Izraženi profili su bliski umetnosti situla, ali isto tako profilima na helenskim arhajskim vazama, naročito na onima na kojima je plastika više izražena.

¹³ Postoji pretpostavka (Čremošnik, GZM 1959, 107) da je i na broju 9 predstavljen tzv. ilirsko-helenski šlem. Ipak za sada ova kapa može da se protumači i kao kožni šlem — apeks ili čak kao kosa. Lippold G., *Die griechische Plastik*, I 38,3.

¹⁴ Knemide na broju 4 su mlađi tip koji se oblikuje prema nozi. Zanimljivo je da se ovaj tip gubi iz umetnosti krajem V veka (Hagemann, *Griechische Panzerung*, Leipzig 1919, 138), što možda govori u prilog starijih uzora.

¹⁵ Figura koja sedi ima besumnje himation koji prelazi preko leve ruke, desno nago rame žena može možda da se objasni uproščavanjem helenskog odela i prikazana je linija gde je nabor bio najprimetniji (upor. friz žena sa Samotrake, Lehmann C., *Hesperia* XX, 1951, T. 8—10).

¹⁶ Upoređenja sa kraterom iz Viksa (Čremošnik I., op. cit. 105).

¹⁷ U helenskoj arhajskoj umetnosti konjski hod je bio predstavljen obično sa dve leve izbačene noge napred u isto vreme što ne odgovara prirodnom hodu konja (Körte G., *Arch. Zeitung*, Berlin 1880), ali se zadržava kao kanon i u V veku (npr. urezani konj na ilirsko-helenskom šlemu iz Trebeništa).

¹⁸ Krugovi i tangente su naročito bili rasprostranjeni na metalnom posudu i preko tih predmeta verovatno doprli do Ilira (npr. *Fouille de Delphes* V, fig. 206, 208).

¹⁹ Sedeća figura može da se katkad objasni i kao božanstvo (Andronicos M., *Peloponnijsika* I, 1956, 475—6) što bi možda više odgovaralo Ilirima koji nisu imali dovoljno razvijena religiozna shvatanja. Za analogije, iako ne direktne,

Broj 9 nije potpun, sačuvan je ceo samo red konjanika koji ponavlja temu s urne 4^{19a} ali i fragmentovani urezani ostaci dovoljno indiciraju helensku provenijenciju²⁰.

Na broju 2 takođe je pretstavljen motiv koji je tipičan za arhaiku i pretstavlja figuru koja trči²¹, pa je zato i stavljen u ovu grupu u kojoj se sreću motivi iz arhajske umetnosti.

Iz svega ovoga može da se zaključi da je ova grupa bila najbliža originalima koje je podražavala i koji su dolazili iz same Helade, pa zbog toga i hronološki najstarija.

Odnos japodskih urni prema umetnosti situla pominjan je u više mahova u poslednje vreme i nije isticana samo veza između ove dve pojave nego su japodske urne smatrane kao zakasneli sledbenici ovih umetničkih manifestacija stvorenih pod uticajima helenskog duha²². Potrebno je ipak istaći da Japodske urne imaju neke specifičnosti koje ih približavaju helenskoj umetnosti, bar ova prva grupa, i koje situle, iako se nalaze u mnogo većem broju, nemaju tako da je nemoguće pretpostaviti situle kao jedine uzore ilirskih nadgrobnih spomenika. Uzori su mogli da budu zajednički, ali je teško pretpostaviti uticaj situla na urne. Situle se protežu kroz neka tri veka i zanimljivo je na ovom mestu istaći da se ova prva i najstarija grupa urni po realizmu najviše približava najstarijoj grupi situla s kraja VI veka²³.

mogu da posluže, pored reljefa iz Lokrija (Langlotz E., *Kunst der Westgriechen*, München 1963, 72, 73; Zanconi P., *Archivio storico per la Calabria e la Lucania* V, 1935, T. XIII—XIV), više sedećih ženskih figura iz Albanije, i to iz Apolonije (Buletin i universitetit shtetëror të Tiranës — seria shkencat shoqërore 1959, 3 str. 77- Kibela (?) sa lavovi na i ri om; 1960, 1, str. 55 — olvna figurina boginje (?), i Valone (Ugolini, *Albania antica* I, F. 51- nadgrobnna stela) što pokazuje da su na samoj ilirskoj teritoriji postojali uzori za glavnu scenu na urni 4. Ipak je verovatnije da su helenski uticaji prodrli sa severa (Aurigemma, *Scavi di Spina I*, Roma 1960, Tav. 21). Ukoliko je sedeća figura boginja, riba ispod nje bi mogla da se objasni kao njen atribut a vojnik ispred nje kao pokojnik, verovatno Ilir. Možda ne bi bilo suviše smelo pretpostaviti da su žena i muško dete na levoj unutrašnjoj strani urne u tom slučaju žena i sin pokojnika.

^{19a} O vezi ovih konjanika i grčke arhajske umetnosti v. Sergejevski op. cit. 73, fig. 12 i 13. Skrenuli bismo pažnju na sličnost u sadržini konjanika na brojevima 419 sa predstavama konjanika na bazama arhajskih stela na Keramejkosu (Willemsen F., *Ath. Mitt.* 78, 1963, str. 105—109, fig. 57—59 i 64—66).

²⁰ Na levoj bočnoj strani ploče nalazi se fragmentovana figura lava ili pantera u uspravnom položaju. Urna je morala da ima još jednu istu takvu figuru na levoj strani scene. U sredini se čak moglo nalaziti i nešto treće, možda čak i ljudska figura. Zadnja strana je bila podeljena jednom horizontalnom linijom na dva dela. Gore su bile ležeće životinje, lavovi ili grifoni, dole red vojnika koji su možda na desnoj strani bili okrenuti u levo zbog simetrije. Sve ovo pokazuje da su na bočnim stranama bile mnogo veće scene i da je ploča samo jedna strana većeg kamenog sanduka. Na suprotnoj strani o kojoj nemamo nikakve podatke mogao je da se nalazi red žena kao na broju 4. Uopšte sadržaj je blizak arhajskoj umetnosti.

²¹ Pokret figure koja trči je pre svega karakterističan za helensku arhajsku umetnost, i ako čakšire govore da je to bila predstava Ilira, nije isključeno da je kao inspiracija poslužio neki Skit u istom položaju (Aurigemma, op. cit. II. Tav. 72—73).

²² *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov*, Ljubljana 1962, Katalog izložbe str. 62.

²³ To se odnosi na situle Benvenuti i Randi (Ibid. T. 4—5 i 9—10) gde se više oseća naturalizam u životinjskim predstavama kao u prvoj grupi urni.

Ova činjenica možda može da dokaže da su ove dve pojave, zahvaljujući sličnim uslovima postanka, doživele sličnu sudbinu u razvoju: najstarija grupa je u umetničkom pogledu bila najbliža originalima.

S druge strane na direktniji uticaj iz Helade ukazuju upoređenja sa spomenicima izvedenim u istoj tehnici i sličnim u izvesnom smislu po načinu postanka. S jedne strane stele iz Novilare i Manfredonije²⁴ su stilizovanje i ako imaju neku vezu sa helenskom umetnošću u sadržaju odišu primitivizmom Neolita ili Bronze što se za japodske urne ne može reći. One su možda sličnije urezanom reljefu iz Monte Gualando²⁵ gde su forme mnogo brižljivije izvedene i jednoj grupi nadgrobnih spomenika iz Prinijske na Kritu, u poslednje vreme datirane u V vek²⁶. Ovi nadgrobnici spomenici i pored više preciznosti u izvođenju vrlo su slični urnama i po sadržaju, jer predstavljaju žene i ratnike. Svaka veza ovih stela s japodskim urnama je isključena, i ovaj primer pokazuje samo kako je izgledala takva vrsta spomenika pod direktnim helenskim uticajima.

KARAKTERISTIKE DRUGE GRUPE

U drugu grupu spadaju fragmenti urni 1, 3 i 5²⁷, 8 i urna 6²⁸. Ova grupa je najbrojnija i pripada vremenu kada su glavni izvori presušili pa ne postoji neposredna inspiracija. To nije više imitiranje stranih uzora nego stvaranje u izvesnom smislu.

U umetnost prodiru sve više domaći dekorativni elementi koji su bliži ilirskim umetničkim shvatanjima. Figuralno se meša sa geometriskim više nego u prvoj grupi. Figure su predstavljene uopštenije, insistira se na dekorativnim detaljima, dolazi se do neke vrste manirizma. U prvoj grupi se više oseća strana umetnost, sada iz te strane umetnosti oni razvijaju ono što im najbolje odgovara unoseći pri tome sličnu notu.

²⁴ Dok Novilara nema mnogo zajedničkog ni u sadržini ni u stilu sa prvom grupom urni (Salis A. v., *Neue Darstellungen griechischer Sagen II, Picenum, Sitzungberichte der Heid. Ak. der Wiss. Phil. hist. Klasse 1936—37, T. I—II*), stele iz Manfredonije se približuju po sadržini urnama (Ferri S., *Stele „Daunie“*, *Bollettino d'arte II—III*, 1962, fig. 9 i 10).

²⁵ Giglioli G. Q., *L'Arte Etrusca*, Milano 1935, T. LIX, 4. Upor: bolonske stele (Mostra dell' Etruria Padana e della città di Spina, Bologna 1960 T. XXII—XXIV)

²⁶ Pernier L., *Memorie d. Inst. Lombardo, Classe di lettere XXII*, 1910—1913. Ranije datiranje srećemo i kod Johansena (*Attic grave reliefs*, 1951, 79 i dalje) ali u poslednje vreme je datum pomeren u V vek.

²⁷ Brojevi 3 i 5 su nađeni u Ribicu zajedno i na osnovu stilskih sličnosti može se smatrati da pripadaju istoj urni. Sličnost pojedinih elemenata već je ranije istaknuta. Pored toga i koncepcija figura je istovetna. Jedina je razlika u tome što su na broju 3 ratnici predstavljeni obučeni a na broju 5 konjanik je nag, ali to ne mora da bude presudno, jer ne postoji za to neko pravilo. Razmere se ne poklapaju, ali su oba komada bila dosta oštećena tako da se sigurni zaključci na osnovu sačuvanih dimenzija ne mogu izvesti.

²⁸ Iako su sve ove urne stavljene u jednu grupu, ipak među njima postoje izvesne stilske razlike koje neke od njih (1 i 6) približavaju više prvoj grupi od ostalih.

Karakteristike ove grupe bi bile veća stilizacija linija i lagano napuštanje realizma. Tela figura nisu još sasvim shematizovana, ali nema više snage i života prve grupe. Profili se gube, stopala zaokružuju. Na odelu se javlja preplet, šlemovi se povećavaju do monumentalnih razmera, konji gube svaku vezu s realizmom. Posude su ritoni i tzv. krateri koji liče na situle. Kao ornamenat triumfuje preplet.

Pored stilske obrade u ovoj grupi se menja i sadržina. Ne može se reći da je ona tipična za Ilire, ali je možda jedna takva pretpostavka bliža istini nego tvrđenje da je ona helenska²⁹. Pored nekih retkih izuzetaka jedina scena koja se javlja u ovoj grupi jeste dve figure oko jednog suda koja je podvrgnuta zakonima simetrije tako popularnim u primitivnih naroda.

Ukratko, druga grupa se odlikuje izvesnim manirizmom dopunjenim dekorativnim geometriskim elementima i svođenjem sadržaja isključivo na jednu temu. Tim svojim odlikama ona se jasno odvaja od prve grupe i indicira izvesne hronološke razlike.

KARAKTERISTIKE TREĆE GRUPE

U trećoj grupi koja je nesumnjivo nešto mlađa od druge spada samo urna 7.

Figure su ovde potpuno shematizovane, naročito na desnoj bočnoj strani gde je predstavljena scena libacije. Međutim, ovde je gubljenje veze s prirodom otišlo jedan korak dalje. Scena je u suštini ista, ali su figure predstavljene drukčije. Ruke su promenile uobičajeni položaj, ne vidi se ni lakat ni šaka i ako i dalje drže ritone to je samo reminiscencija na ono što je bilo ranije predstavljano. Telo se vidi samo do pojasa bez ikakvih indicija o odelu. Cela površina je inače ispunjena masom predmeta kojima se objašnjava zanimanje umrlog i koji se pripisuju kasnijem vremenu a označavaju renesansu primitivnih kanona umetnosti gde vlada ponovo horror vacui. U prvoj i u drugoj grupi ovoga ima u znatno manjoj meri.

Figura tesara na levoj strani je sigurnije izrađena a stil nije sasvim sličan figurama na desnoj strani, tako da se može pretpostaviti da obe scene ne pripadaju istom vremenskom periodu. Sam sadržaj ove poslednje predstavlja nešto novo što može da se objasni samo hronološkim razlikama između druge i treće grupe a možda uticajima jedne nove umetnosti koja je imala više veze s realnim životom³⁰.

²⁹ U helenskoj umetnosti postoje motivi koji nisu identični sa ovim scenama, ali su slični po formi (Payne H., *Necrocorinthia*, Oxford 1931, Pl. 33 i 51) i po sadržini (Ugolini L., op. cit. fig. 52). Ipak dve afontirane figure oko jednog suda se češće javljaju u primitivnijim umetnostima i imaju dublju tradiciju na ilirskom tlu (Ljubić Š., *Popis arh. objela u Nar. muzeju u Zagrebu*, 1889, t. I. 1; Radimski v., GZM 1893, 54, sl. 36).

³⁰ Sama urna pokazuje neke osobine po kojima bi se pojedine strane mogle pripisati različitim vremenskim periodima. Sergejevski je već izneo mogućnost da bočne strane urne ne pripadaju istom vremenskom periodu (op. cit. 59). U isto vreme teško je pretpostaviti da je ista ruka izvela rozete i zmiје koje odaju sigurnu

KARAKTERISTIKE ČETVRTE GRUPE

Pored navedenih urni sa figuralnim predstavama postoji još ceo niz fragmenata i urni na kojima se figuralne scene ne javljaju, a od urezanih ukrasa ostali su samo ornamenti. Zahvaljujući latinskim natpisima koji su u ovih fragmenata mnogo češći, ova grupa može da se preciznije datuje³¹. Ona predstavlja samo poslednju fazu razvoja ove vrste oblika u kojoj je sačuvana forma urni, dok su figuralne kompozicije potpuno nestale i zamenjene su ornamentima i simbolima da bi na taj način samo zadovoljile tradiciju.

O OBLIKU URNI

Postoji jedna podela urni na tri faze prema obliku i veličini izbačenih konsola³². Po toj подели najstarije su urne 1 i 3 a, zatim dolazi broj 4. Međutim, ako se ima u vidu da je broj 9 bio pre kameni sanduk a ne urna specifičnog oblika, onda se može zaključiti da ni u prvoj (broj 4 urna, broj 9 kameni sanduk) ni u drugoj grupi (brojevi 1, 3 i 6 se razlikuje po formi) oblik urne sa izbačenim konsolama nije dosledno sprovedeno iako je postojao. Više pažnje je posvećivano samim figurama. Tek docnije u četvrtoj i trećoj fazi razvoja obliku se daje veći značaj zahvaljujući konzervativizmu Ilira i renesansi starih formi³³.

Iz svega ovoga se može zaključiti da su japodske urne imale svoj sopstveni umetnički razvoj i da se, štaviše, mogu odrediti pojedine faze toga razvoja. Teško je u ovom trenutku precizirati tačnu hronologiju svake pojedine faze. Jedino je pouzdano da četvrta grupa može da se datuje između I i III veka nove ere³⁴, što već pokazuje dugo trajanje ovih oblika. Ostale tri grupe su svakako starije od kraja I veka nove ere³⁵. Bilo bi nelogično pretpostaviti da je razvoj stilova u njima nastao u toku jednog jedinog veka. Naprotiv, mnogo je verovatnije da između ovih raznih stilskih karakteristika stoje duži vremenski razmaci, koje bi u ovaj mah bilo teško precizirati. Međutim, s obzirom

ruku, i latinska slova, nepravilna i nejednaka. Figura tesara na levoj strani, najzad, predstavlja novo shvatanje i možda se može objasniti pojavom uticaja rimske umetnosti. (Up. Bonner Jahrbücher 1928, str. 283, fig. 6)

³¹ O četvrtoj grupi videti Sergejevski op. cit. 60—64; Čremošnik I., GZM 1956, 133; GZM 1957, 169—70; GZM 1958, 129.

³² Srećević D., *Rimske nekropole ranog carstva u Jugoslaviji*, Starinar XIII—XIV, 1962—63, 77.

³³ Sam oblik urni u najmanju ruku je čudan i teško je zamisliti da je plod fantazije samih Japoda. Možda je logičnije objašnjenje da se pojavio sa crtežima ili su u najmanju ruku veze sa Heladom uticale na njegovu pojavu. Postoji objašnjenje da oblik predstavlja kuću, ali bi mogao možda da se objasni kao prednji deo broda kojim su se održavale veze sa Heladom i koji je igrao značajnu ulogu u kultu mrtvih (up. sa palubom broda na grobovima iz Italije -Scavi di Ostia III, Roma 1955, T. XXXII, 3; XXXIX 1, 3; XLII, 1; zatim na novcu, — *A guide to the principal coins of the Greeks*, London 1959, T. 27, 15).

³⁴ Sergejevski op. cit. 65.

³⁵ Nalaz rimskih fibula u urni broj 4 objašnjava se ponovnim sahranjivanjem u rimsko doba u istu urnu (o toj pretpostavci kod Sergejevskog, op. cit. 65).

na izvesne analogije ilirskih oblika sa helenskim arhaiskim oblicima po sadržini i po formi ne bi bilo neopravdano približiti postanak ovih ilirskih oblika neposrednijem zračenju arhajske umetnosti, možda još pre pojave helenizma na našem tlu³⁶.

Beograd.

R. Vasić

RÉSUMÉ

R. Vasić: LA DIVISION CHRONOLOGIQUE DES URNES IAPODIENNES

Parmi les monuments de la culture matérielle illyrienne les plus intéressants sont ceux des environs de Bihać en Bosnie. Ce sont les urnes iapodiennes (les Iapodes étaient une tribu illyrienne) où l'on peut observer l'influence de l'art grec archaïque. Les urnes iapodiennes sont des parallélépipèdes en pierre d'une forme particulière avec deux consoles proéminentes sur la face antérieure. Cependant, à côté de cette forme originale et étrange, ils ont une caractéristique particulière: les dessins gravés dans la pierre. Ces dessins représentent des figures d'hommes et d'animaux et d'après leur forme et le contenu de leurs représentations rappellent l'art grec archaïque.

L'analyse détaillée des figures et des motifs sur ces urnes découvre plusieurs groupes chronologiquement distincts.

Le premier et probablement le plus vieux est le plus rapproché de l'art grec du VIe siècle avant notre ère par son style réaliste et par les motifs représentés. Cela s'aperçoit surtout dans la représentation des animaux, des chevaux et boeufs, qui est une interprétation assez fidèle des originaux grecs.

Le second groupe représente cette phase de l'évolution où le rapport avec les modèles originaux se perd. Au contraire une prédilection pour la géométrie et les éléments décoratifs est plus évidente. Les motifs se réduisent à un thème: la scène rituelle avec deux figures autour d'un vase, qui est plus familière aux Illyriens qu'aux Grecs.

Le troisième groupe peut être daté assez sûrement dans les débuts des plus fortes influences romaines dans ces domaines. La figure gravée est à peine accentuée ainsi que le motif même.

Le quatrième groupe, enfin, ne contient aucun motif figuratif mais seulement des éléments purement géométriques. La forme des urnes est restée la même. On peut dater ce groupe dans la période entre la fin du Ier et le commencement du IIIe-ème siècle de notre ère.

On explique la longue durée de la forme particulière des urnes iapodiennes par le conservatisme illyrien et par la renaissance des vieilles formes. Cependant, il est peu probable que l'origine de cette forme doive être attribuée à l'invention des Illyriens. Il se peut que son origine soit aussi dans les rapports avec la Grèce et surtout avec les formes de ses navires.

³⁶ Svakako je teško nekoliko predmeta datirati u raspon od više vekova, ali treba imati na umu usku rasprostranjenost ovih spomenika koji se nisu javili ni kod svih Japoda i retku upotrebu kamena koji je kao materijal na tom stepenu razvitka bio prevaziđen (o tome Vasić R., *Živa Antika* 1965 1, 156).